

Shuxrat TOSHTUROV,
 NavDPI Tarix kafedrası dotsenti v.b.
 E-mail: tosturovsuhrat@gmail.com
 Tel: +998934635581

*O'zbekistonning Birinchi Prezidenti I.Karimov nomidagi ilmiy-ma'rifiy yodgorlik majmuasi ilmiy xodimi, t.f.f.d.(PhD)
 X.X.Raxmonov taqrizi asosida*

ISSUES OF ENSURING ENVIRONMENTAL STABILITY IN UZBEKISTAN WITHIN THE FRAMEWORK OF THE MILLENNIUM DEVELOPMENT GOALS

Annotation

This article examines the measures taken in Uzbekistan to ensure environmental stability within the framework of the UN global program "Millennium Development Goals", the achievement of which is scheduled for 2000-2015.

Key words: United Nations (UN), Millennium Development Goals (MDGs), Sustainable Development Goals (SDGs), UNESCO, UNDP, Earth Charter, International Fund for Saving the Aral Sea, atmospheric pollution.

ВОПРОСЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ В УЗБЕКИСТАНЕ В РАМКАХ ЦЕЛЕЙ РАЗВИТИЯ ТЫСЯЧЕЛЕТИЯ

Аннотация

В данной статье рассматриваются меры, принимаемые в Узбекистане по обеспечению экологической стабильности в рамках глобальной программы ООН «Цели развития тысячелетия», достижение которых намечено на 2000-2015 годы.

Ключевые слова: Организация Объединенных Наций (ООН), Цели развития тысячелетия (ЦРТ), Цели устойчивого развития (ЦУР), ЮНЕСКО, ПРООН, Хартия Земли, Международный фонд спасения Арала, загрязнение атмосферы.

MINGYILLIK RIVOJLANISH MAQSADLARI DOIRASIDA O'ZBEKISTONDA EKOLOGIK BARQARORLIKNI TA'MINLASH MASALALARI

Annotatsiya

Ushbu maqolada O'zbekistonda Birlashgan Millatlar Tashkilotining 2000-2015 yillarda erishish mo'ljallangan "Mingyillik rivojlanish maqsadlari" global dasturi doirasida ekologik barqarorlikni ta'minlash borasida amalga oshirilgan tadbirlar haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT), Mingyillik rivojlanish maqsadlari (MRM), Barqaror rivojlanish maqsadlari (BRM), YUNESKO, BMTTD, yer xartiyasi, Orolni qutqarish xalqaro jamg'armasi, atmosferaning ifloslanish.

Kirish. BMT tashkil topganidan buyon jahon miqyosida samarali tadbirlarni amalga oshirdi. Uning dunyoda mustamlakachilikka barham berish, yadroviy qurollanishni tartibga solish, irqchilikni tugatish, diniy va chegaraviy nizolarni kamaytirish, sog'liqni saqlash, xalqaro madaniy xilma-xillikni rivojlantirish sohalaridagi faoliyati 1945-1991 yillarda ayniqsa samarali bo'ldi. Biroq, XX asrning 90-yillariga kelib BMTni isloh qilish to'g'risidagi fikrlar yuzaga kela boshladi. Uning faoliyati samarasizligi yoki global masalalarda ayrim siyosiy kuchlar va ba'zi davlatlar ta'siriga tushishi bilan bog'liq holda kechdi. Shunga qaramay BMTning XXI asr boshidagi yirik xalqaro miqyosdagi tadbirlaridan biri bu - dunyo hamjamiyatini birlashtirgan holda, global muammolarga yechim topishga qaratilgan dasturlarning qabul qilinishi va amalga oshirilishi bo'ldi. Bu BMTning "Mingyillik rivojlanish maqsadlari" (2000-2015 yillar) hamda "Barqaror rivojlanish maqsadlari" (2015-2030 yillar) global dasturlarida o'z ifodasini topdi. Ta'kidlash kerakki, dunyo davlatlari va jahon hamjamiyati ushbu yirik dasturlarni qabul qilish va amalga oshirishda dastlabki marotaba hamfikir bo'lib, o'zaro bir-birini qo'llab-quvvatladilar. Chunki, ushbu global dasturlar nafaqat bir davlat, ayrim mintaqalar, balki, butun dunyo ahamiyatiga molik bo'lgan hamda o'zaro hamkorlikda hal qilishni talab etadigan muammolarni yechish va bartaraf etishni ifodalagan.

Jahonda globallashtiruv jarayonlari tobora avj olib, zamonaviy ilm-fan, innovatsion texnologiyalar, axborot va fikrlar xilma-xilligi rivojlanib bormoqda. Shu bilan birga, dunyo va insoniyat taraqqiyoti yo'lida yangi global muammolar yuzaga kelmoqda. Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) tashabbusi bilan xalqaro miqyosda o'zaro hamkorlikda hal etishni talab qiladigan turli muammolar yuzasidan Mingyillik rivojlanish maqsadlari (MRM) va Barqaror rivojlanish maqsadlari (BRM) global dasturlari ilgari surildi. Mazkur dasturlarda butun insoniyat taqdiriga daxldor muammolarni milliy va xalqaro darajada hal etish vazifalari qo'yildi. Shu jihatdan ushbu maqsad va vazifalarda ilgari surilgan g'oyalarni, ularni amalga oshirish borasida jahon tajribasini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlashga qaratilgan taklif va tavsiyalar berish dolzarb ahamiyatga ega masalalardan biridir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. XX asrning 90-yillariga kelib BMTni isloh qilish to'g'risidagi fikrlar yuzaga kela boshladi. Uning faoliyati samarasizligi yoki global masalalarda ayrim siyosiy kuchlar va ba'zi davlatlar ta'siriga tushishi bilan bog'liq holda kechdi. Shunga qaramay BMTning XXI asr boshidagi yirik xalqaro miqyosdagi tadbirlaridan biri bu - dunyo hamjamiyatini birlashtirgan holda, global muammolarga yechim topishga qaratilgan global dasturlarning qabul qilinishi va amalga oshirilishi bo'ldi. Ta'kidlash kerakki, dunyo davlatlari va jahon hamjamiyati MRM kabi yirik dasturni qabul qilish va amalga oshirishda dastlabki marotaba hamfikir bo'lib, o'zaro bir-birini qo'llab-quvvatladi. Chunki, ushbu global dastur nafaqat bir davlat, ayrim mintaqalar, balki, butun dunyo ahamiyatiga molik bo'lgan hamda o'zaro hamkorlikda hal qilishni talab etadigan muammolarni yechish va bartaraf etishni ifodalagan. Dunyo rivojlanib borayotgan bo'lsada, ochlik, kambag'allik, yuqumli kasalliklar, ta'lim, erta o'lim foizining yuqoriligi, ekologik muammolar, barqaror rivojlanish kabi faqatgina o'zaro hamkorlikda bartaraf etilishi kerak bo'lgan masalalar kun tartibidan olinmagan edi. Raximov M., Abdimo'minov O. kabi mutaxassislar BMTning ushbu "Mingyillik rivojlanish maqsadlari" hamda "Barqaror rivojlanish maqsadlari" global dasturlari dunyo mamlakatlarining xalqaro muammolarni o'zaro hamkorlikda hal etishga qaratilgan o'ziga xos "hashari" sifatida e'tirof etishgan[1].

O'zbekiston va BMT o'rtasida iqtisodiy, ijtimoiy, ta'lim, sog'liqni saqlash, davlat boshqaruvi, ekologik barqarorlik, aholi farovonligini oshirish kabi sohalarda keng ko'lamlı hamkorlikni amalga oshirmoqda. Bu BMT tomonidan qabul qilingan "Mingyillik rivojlanish maqsadlari" dasturining O'zbekistonda amalga oshirilishida namoyon bo'ldi. O'zbekistonda MRMni

amalga oshirish va hayotga tadbir etish borasida 2000 yilning o'zidayoq ushbu dasturni ratifikatsiya qildi [2] va milliy maqsadlar ishlab chiqildi. Jahonning turli hududlarida bu maqsadlarni bajarishga hali kirishilmagan bir davrda O'zbekiston bu borada samarali natijalarga erishdi va BMT MRMga erishish bo'yicha o'z oldiga qo'ygan vazifalarni to'la amalga oshirdi. Xususan, ta'lim, sog'liqni saqlash va ijtimoiy himoya, aholining iqtisodiy farovonligini ta'minlash, samarali davlat boshqaruvi va atrof-muhitni muhofaza qilish kabi sohalarida qator qo'shma loyihalarni amalga oshirdi [3].

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada O'zbekistonda Mingyillik rivojlanish maqsadlari doirasida ekologik barqarorlikni ta'minlash masalalarini yoritib berishda analiz va sintez, tizimlilik, mantiqiylik, kompleks yondashuv, qiyosiy tahlil usullaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar. Mingyillik rivojlanish maqsadlari BMT Bosh Assambleyasining 2000 yil 8 sentyabrdagi 55/2-rezolyutsiyasiga [4] asosan tashkilotga a'zo 189 davlatlar tomonidan qabul qilingan bo'lib, tinchliksevar, adolatli dunyo to'g'risidagi maqsadlarni umumlashtirdi. Inson huquqlari, davlat boshqaruvi va demokratiya bo'yicha majburiyatlari doirasini belgilab bergan, global, mintaqaviy, milliy miqyosda bajarilishi lozim bo'lgan asosiy maqsadlarni ifodaladi. Deklaratsiya 2015 yilga qadar erishilishi lozim bo'lgan ko'rsatkichlarni ko'zda tutuvchi universal hujjat bo'lib tarixga kirdi.

Mingyillik rivojlanish maqsadlarida inson xavfsizligini ta'minlashga erishish va global rivojlantirishga qaratilgan umumiy harakatlar rejasi o'z ifodasini topgan. Ushbu maqsadlardan ko'zda tutilgan yo'nalishlar asosida jahonda erishilgan muvafaqiyatlarni o'lchash va ularning monitoringini [5] o'tkazish hamda hisobotlarini eshitish joriy etildi. Bundan tashqari, Mingyillik rivojlanish maqsadlari to'g'risidagi hisobotlar dunyo mamlakatlari tomonidan BMT Bosh Assambleyasi yig'ilishlarida har 5 yilda bir marta taqdim etib borildi.

Mingyillik rivojlanish maqsadlari XX asrning 90-yillarda dunyoda yuzaga kelgan vaziyatni hisobga olib, 8 maqsad, 18 vazifa va 48 ko'rsatkichdan iborat muammolarni 2015 yilga qadar hal qilish belgilandi. Ular quyidagi sakkiz global vazifani qamrab olgan: o'ta qashshoqlik va ochlikka barham berish; umumiy boshlang'ich ta'limni ta'minlash; erkaklar hamda ayollar tengligini rag'batlantirish; bolalar o'limini kamaytirish; onalar sog'lig'ini yaxshilash; OITS/OIV, sil, bezgak va boshqa kasalliklarga qarshi kurashish; ekologik barqarorlikni ta'minlash va rivojlanish maqsadlarida global hamkorlikni kengaytirish [6]. MRMga erishish global loyiha bo'lib, u jahondagi barcha mamlakatlarga nisbatan tatbiq etildi. Bu maqsad va vazifalar muvofiqligi hamda erishilishi mumkinligi nuqtai nazardan har bir davlatga alohida moslashgan bo'lishi juda muhim. O'zbekistonda MRM doirasida milliy maqsad va vazifalarni amalga oshirish uchun mas'ul vazirlik va idoralar belgilab olinib, ular BMTning ixtisoslashgan tashkilotlari bilan o'zaro hamkorlikda faoliyat olib bordi.

Ekologik barqarorlikni ta'minlash MRMning o'ta muhim yo'nalishini tashkil etib, yettinchi maqsad sifatida qayd etilgan. MRMni amalga oshirishda BMTning Jahon Banki va YUNISEF kabi ixtisoslashgan muassasalari va O'zbekiston hukumati bilan hamkorlikda ichimlik suvi bilan ta'minlash hamda sanitariya, atrof-muhit masalalarida faol sherikchilik aloqalarini olib bordi [7]. Shu o'rinda ta'kidlash kerakki, 1992 yilda Braziliyaning Rio-de-Janeyro shahrida BMTning ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik jihatdan barqaror rivojlantirish dasturini yaratish 140 davlat vakillari ishtirokida kelishib olindi. Shundan so'ng 1994-1995 yillarda YUNESKO tashabbusi bilan "Er xartiyasi" loyihasi yaratishga kirishildi va 40 ta mamlakatda muhokamadan o'tkazildi. 1999 yil 30 noyabr - 1 dekabr kunlari esa yakuniy muhokamalar Toshkentda o'tkazildi va qo'llab-quvvatlandi [8]. O'zbekiston Respublikasi Tabiatni muhofaza qilish davlat qo'mitasi BMTTD [9], Jahon Banki bilan hamkorlikda toza va xavfsiz atrof-muhitni ta'minlash masalalarida hamkorlik aloqalarini yo'lga qo'ygan. Bu borada iqlim o'zgarishi, bioxilma-xillik, atrof-muhit muhofazasi va yerning muammolari kabilar ham ustuvor, dolzarb masalalar hisoblanadi [10]. O'zbekiston tashabbusi bilan 1993 yilda Orolni qutqarish xalqaro jamg'armasi tashkil etildi [11]. 2008 yilda Jamg'armaga BMT Bosh Assambleyasi huzurida kuzatuvchi maqomi berildi. 2014 yil oktyabrda Urganch shahrida "Orol dengizi mintaqasi ekologik ofat oqibatlarini yumshatish bo'yicha hamkorlikni rivojlantirish" mavzusidagi xalqaro konferensiya o'tkazilib, hududda ekologik vaziyatni yaxshilashga qaratilgan loyihalar amalga oshirildi [12].

Bu davrda ekologiya va atrof-muhitni muhofaza masalalarining bevosita oqibatlari bilan chambarchas bog'liq bo'lgan aholini toza ichimlik suvi bilan ta'minlash va sanitariya holatining yaxshilashga e'tibor qaratildi. Raqamlarga qaralsa, 1999 yilda aholining har 100 ming nafariga 22,2 ta bakterial dizenteriya kasalligi to'g'ri kelsa, 2000 yilda bu 14,9 taga kamaydi. Salmonelleza infeksiyasi qariyb 20 foizga, ichterlama 39 foizga kamaydi. Aholi o'rtasida o'z vaqtida amalga oshirilgan immunoprofilaktika tadbirlari tufayli difteriya va qizamiq kasalliklariga chalinish kamaydi [13]. Respublikada atmosferani eng ko'p uglerod oksidi 53 foiz va oltingugurt ikki oksidi 15 foiz ifloslantiradi. Atmosferaning yuqori darajada ifloslanishi Andijon shahrida va nisbatan Qo'qon, Navoiy va Toshkent shaharlarida kuzatilgan. Bunga Orol dengizi qurigan tubidan ko'tarilayotgan chang va tuz zarrachalari hamda ishlab chiqarish korxonalari, avtomobillar sonining ko'payishi, joylarda qurilish maydonlarida olib borilayotgan jadal ishlar bilan izohlash mumkin.

Xulosa va takliflar. Mingyillik rivojlanish maqsadlariga jahonning barcha mintaqalari va mamlakatlari to'liq erisha olmadi. Ushbu maqsadlarga asosan rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar qisman erishdilar. Qashshoq va kambag'al mamlakatlarda esa Mingyillik rivojlanish maqsadlari doirasida ko'rsatilgan muammolarga bir qadar yechim topilsada, ularga to'liq erishishning iloji yo'q. Shuningdek, ayrim rivojlangan davlatlarda ham ayrim maqsadlar doirasida ko'rsatilgan muammolar, xususan, OITS/OIVning oldini olish, ekologik muammolarni bartaraf etish kabi muammolarni to'liq hal etib bo'lmaydi. Chunki, ushbu muammolar insoniyat taraqqi yoti bilan hamohang ravishda paydo bo'lib, hattoki rivojlanib bormoqda. Ayrim muammolarning paydo bo'lishi va keng taraqqilishida inson omili ta'siri mavjud emas. Bu ayniqsa ekologik muammolarda ko'zga tashlanadi. Masalan, global isish, cho'llanish, tabiiy va texnogen ofatlarning yuzaga kelishi shular jumlasidandir. Shu boisdan ham ushbu global maqsadlarga to'liq erishishning imkoni mavjud emas. Biroq, insoniyatning umumbashariy muammolarni o'zaro hamkorlikda hal etishga bo'lgan intilishiga hamda hamfikrliligiga eng muhim qadriyat sifatida qaralishi kerak.

O'zbekiston MRM doirasida ekologik muammolarni bartaraf etish maqsadida xalqaro hamkorlikni yanada rivojlantirish orqali atmosfera havosining ifloslanishini oldini olishda ko'kalamzorlashtirilgan hududlarni, ayniqsa shahar va avtomobil yo'llari chetida yashil hududlarni kengaytirish, yirik shaharlar atrofida "yashil qalqonlar" tashkil etish, yoqilg'ilar sifatini yanada yaxshilash hamda ekologik toza transport vositalarini ko'paytirish, shu jumladan keng jamoatchilik uchun qulay bo'lgan veloyo'lakchalar tashkil etish, iqtisodiyotning barcha jabhalarida yashil, ekologik toza, energiya tejamkor texnologiyalarni joriy etish va eng muhimi qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni amaliyotga keng tadbir etish orqali atrof-muhitni muhofaza qilish, ekologik barqarorlikni ta'minlashga erishish tadbirlarni amalga oshirish lozim.

ADABIYOTLAR

1. Raximov M., Abdimo'minov O. O'zbekiston va BMT: munosabatlar tarixi va barqaror rivojlanish omillari. -Toshkent: Hamkornashr. 2021. – B. 171.
2. O'zbekistonda Mingyillik rivojlanish maqsadlari. –Toshkent: 2004. – B.4.
3. Xalq so'zi, 2015 yil 20 may. №100 (6283) –B.1.
4. United Nations Millennium Declaration. Resolution adopted by the General Assembly. A/RES/55/2. Fifty-fifth session 18 September 2000. –P. 9.
5. Mingyillik rivojlanish maqsadlari monitoring rasmiy sayti va ma'lumotlar bazasi - <https://www.mdgmonitor.org/>
6. Саидов А. Цели развития тысячелетия в контексте Республика Узбекистан // Общественное мнение. Права человека. 2010. №3. – С. 16.
7. Mingyillik rivojlanish maqsadlari O'zbekistonda. – Toshkent: BMT va Osiyo taraqqiyot banki tomonidan O'zbekistonda chop etilgan. 2004. – B. 16-17.
8. Usmonov B. Atrof-muhitni muhofaza qilish masalalari bo'yicha O'zbekiston Respublikasining xalqaro hamkorligi // Xalqaro munosabatlarning yangi tizimi va O'zbekiston Respublikasi. – Toshkent: 2009. – B. 61.
9. <https://www.undp.org/uz/uzbekistan> (12.02.2021)
10. Raximov M., Abdimo'minov O. O'zbekiston va BMT: munosabatlar tarixi va barqaror rivojlanish omillari. Toshkent: Hamkornashr. 2021 – B. 160.
11. Alixonov B. Ekologik barqarorning muhim omili / Xalq so'zi, 2015 yil 12 avgust. №158 (6341) -B.2.
12. O'zbekiston-BMT: tinchlik, barqarorlik va farovonlik yo'lida hamkorlik.- “Jahon” AA./ Xalq so'zi, 2015 yil 11 iyun. №115 (6298) –B.1.
13. O'MA. M-110-fond, 1-ro'yxat (davomi), 4602-yig'ma jild, 42-varaq.